

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ТӘЛІМГЕРЛІКТІҢ РОЛІ

ТОГАЙБАЕВА А.К. , МҰХАЕВА Т.С.

Тогайбаева Айгулден Кадировна - Педагогика ғылымдарының кандидаты, жалпы педагогика және педагогика және білім берудегі менеджмент кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент), Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: aikat_76@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2071-9536>

Мұхаева Тоқжан Серікқалиқызы - Магистрант, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

E-mail: toka.mukaevaa@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0008-2841-7621>

Андатпа. Мақалада жоғары оқу орындарындағы тәлімгерлік жүйесінің білім алушылардың кәсіби және тұлғалық дамуына тигізетін ықпалы жан-жақты қарастырылады. Тәлімгерлік процесі студенттердің академиялық жетістіктерін арттырып қана қоймай, олардың әлеуметтік бейімделуіне, оқу орнында өзін еркін сезінуіне де оң әсер ететіні айқындалған. Жеке, топтық және онлайн тәлімгерліктің түрлі формаларының ерекшеліктері мен олардың тиімділігіне талдау жасалады. Әрбір тәсіл білім алушылардың белгілі бір қажеттіліктеріне жауап беріп, олардың әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мақалада менторлық жүйенің де тәлімгерлікке қосқан үлесі көрсетілген. Ментор тек білім саласында емес, сонымен қатар сыни ойлау, шешім қабылдау, жеке жауапкершілік сияқты тұлғалық қасиеттерді дамытуда маңызды рөл атқарады. Автор тәлімгерлік құралдары мен әдістерінің студенттердің жеке даму жолында және кәсіби мақсаттарға жетуінде маңызын дәлелді мысалдармен нақтылайды. Тәлімгерлік қарым-қатынастың үздіксіздігі мен сенімділігі студенттің өзін-өзі бағалауына, мотивациясының артуына және кәсіби бағыт-бағдарын нақты айқындауына ықпал етеді. Мақалада тәлімгер мен білім алушы арасындағы сенімді байланыс орнатудың маңыздылығы, сондай-ақ бұл үдерістің жоғары оқу орындарындағы білім сапасын арттыруға қосар үлесі ерекше атап өтіледі.

Түйін сөздер: тәлімгерлік, жоғары білім, кәсіби даму, тұлғалық өсу, академиялық жетістік, әлеуметтік бейімделу, ментор.

Кіріспе.

Тарихи тұрғыдан алғанда, тәлімгерлік – үлкен буынның жинақтаған өмірлік тәжірибесін, білімін және шеберлігін жастарға жеткізу дәстүрінің көрінісі. Тәлімгерлік мәселелері әрқашан әлеуметтану, педагогика, психология, экономика және еңбек ұйымдастыру салаларында зерттеушілердің қызығушылығын тудырып келген. Бұл зерттеулердің барлығында ортақ тұжырым – тәлімгердің жұмысқа қанағаттанушылық деңгейін арттыруға, мансаптық өсуді қолдауға, тұлғалық дамуға, өз әрекеттерін рефлексиялауға және өздігінен білім алуға оң ықпал ететіні [1].

Тәлімгерліктің өзектілігі қазіргі білім беру ортасының күрделенуіне, осы ортаға бейімделу үдерісінің қиындауына және білім алушылар арасында әлеуметтік бейімделе алмаудың күшеюіне тікелей байланысты [2].

Көптеген зерттеушілер тәлімгерлікті оқыту, тәрбиелеу, дамыту және кәсіби дайындықтың формасы мен әдісі ретінде сипаттайды. Сонымен қатар, ол тәжірибе, білім және ақпарат алмасу процесі ғана емес, тұлғааралық қарым-қатынас пен ынтымақтастықтың ерекше формасы ретінде көрінеді [3]. Зерттеушілер тәлімгерліктің мәнін пәнаралық көзқарас арқылы қарастырудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Психологияда тәлімгерліктің алғашқы зерттеулері оның жасөспірімдерге есею кезеңінде қолдау көрсететін негізгі қарым-қатынас формасы екенін анықтады. Бұл контексте «тәлімгер» ұғымы «кеңесші», «дос», «ұстаз» ұғымдарымен тығыз байланысты. Тәлімгерлік – шәкіртті қолдап, оны ынталандыру үшін жеке сенімді қарым-қатынас орнатып, нақты мақсатты әрекеттерді жүзеге асыруды қамтиды [4, 15].

Әлеуметтануда тәлімгерлік – тәжірибелі адамның өзінің білімін, біліктілігін және дағдыларын жас буынға жеткізудің маңызды механизмі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, ол жастарға әлеуметтік бейімделу және есею кезеңдерінде кеңес беру мен қолдау көрсету құралы ретінде көрініс табады. Бұл тұрғыда тәлімгерлік – тәлімгер мен шәкірт арасындағы сенімге негізделген тұлғааралық өзара әрекеттесудің ерекше формасы ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік тәжірибені беру мен қабылдаудың маңызды әлеуметтік институты болып табылады [4, 18].

Педагогика саласында тәлімгерлік жас мамандарға кәсіби қызметке бейімделу барысында көмек көрсету процесі ретінде сипатталады. Бұл процесс педагогтардың кәсіби дамуына, педагогикалық шеберлігін арттыруға және олардың оқыту әдістерін үздіксіз жетілдіруге зор үлес қосады.

Менеджментте тәлімгерлік – кәсіби мақсаттарға қол жеткізу үшін шәкірттің әлеуеті мен тәлімгердің тәжірибесін үйлестіре отырып, бағытталған және саналы түрде ұйымдастырылатын процесс [4, 21]. Тәлімгерліктің мәні – өзара сенім мен жауапкершілікке негізделген серіктестік, ол тек тұлғалық өсуге ғана емес, кәсіби дамуға да ықпал етеді. Бұл құрал бизнес-мақсаттарға жетуді, ұйымдық тиімділікті арттыруды, қызметкерлердің мотивациясы мен олардың компаниядағы рөліне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін маңызды фактор бола алады. Мұндай қарым-қатынастар психоәлеуметтік қолдау көрсету және мансаптық кеңес беру тұрғысынан бағаланады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Тәлімгерлік моделі — бұл бағдарламаларды жүзеге асырудың жиынтық механизмі, ол формальды және бейформальды қатынастарды қамтиды. Бұл қатынастар тәлімгерлік бағдарламаларын қолдану процесінде нақты шаралар, әдістер мен техникалар арқылы қалыптасады, бұл тәлімгер мен тәлім алушы арасындағы тиімді байланыс пен терең араласуды қамтамасыз етеді. Жоғары оқу орындарындағы формальды бағдарламалар көптеген критерийлер бойынша бір-бірінен айтарлықтай өзгешеленуі мүмкін, мысалы, бағдарламаның мақсаттары, оқу орнының ерекшеліктері және аймақтың мәдени сипаттары.

Көптеген шетелдік университеттерде білім алушылардың академиялық жетістіктерін арттыру мақсатында арнайы тәлімгерлік бағдарламалар әзірленеді. Мұндай бағдарламалар әртүрлі іс-шаралар мен әдістерді қамтиды, мысалы, жобалар, байқаулар, білім алушылардың клубтарының жұмысы және басқа да іс-әрекеттер, олар білім алушылардың дамуына ықпал етеді. Тәлімгерлік бағдарламалар шеңберінде әдетте өзара әрекеттесудің әртүрлі түрлері анықталады, оның ішінде «оқытушы-білім алушы», «оқытушы-оқытушы», «білім алушы-білім алушы», «жұмыс беруші-білім алушы» сияқты байланыстар болады. Тәлімгерлік процесінің негізгі әдісі — қолдауды кезең-кезеңмен азайту мен сүйемелдеу болып табылады. Бұл тәлім алушының дербестігін, өзін-өзі ынталандыруын дамытуға көмектеседі. Тәлімгердің өз белсенділігін біртіндеп азайтуы білім алушыларға шешім қабылдау мен жауапкершілік алу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Нәтижелер және оларды талқылау. Тәлімгерліктің түрлі формалары мен әдістері білім алушылардың кәсіби және жеке дамуында маңызды рөл атқарады. Тәлімгерлік – бұл тәлім алушының жеке немесе топтық деңгейде дамуын қадағалап, оны қолдап, өмірлік тәжірибелер мен білімдерін бөлісетін процесс. Жеке тәлімгерлік формасы тәлім алушыға жеке назар аударып отырып, оның білім алу тапшылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл тәлім алушының күшті жақтарын дамытып, әлсіз тұстарын жақсартуға мүмкіндік береді. Топтық тәлімгерлік кезінде бір тәлімгер немесе тәлімгерлер тобы бірнеше тәлім алушыға ортақ мақсаттар мен міндеттерді орындауда қолдау көрсетеді. Бұл форма топтық ынтымақтастық пен бірлесіп жұмыс істеудің маңызды дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Ал коллективтік тәлімгерлік бірнеше тәлім алушыға бір уақытта жұмыс істеу арқылы әртүрлі білім

алу тапшылықтарын жоюды көздейді, мұнда әрбір тәлім алушы өз жеке ерекшеліктерімен танысып, топта өзара көмек көрсету мүмкіндігін алады. Онлайн тәлімгерлік қашықтан білім алушыларға интернет-технологиялар арқылы қолдау көрсетуді білдіреді. Бұл тәсіл тәлім алушыларға географиялық шектеулерге қарамастан білім алуға мүмкіндік береді және бұл қазіргі заманның талаптарына сай.

Тәлімгердің жұмысында әр түрлі әдістер қолданылуы мүмкін. Бұл әр түрлі формалар мен нақты жағдайларға байланысты педагогика, әлеуметтік жұмыс, психотерапия, коррекциялық педагогика және басқа да практикалық психология салаларынан алынған әдістерді қамтиды.

Тәлімгерлік қызметінің негізгі әдістеріне мыналарды жатқызуға болады:

–Қызметті ұйымдастыру әдістері – шәкірттің даму жолын басқара отырып, оның тұлғалық және кәсіби жағынан маңызды тәжірибе жинақтауына ықпал ету. Бұл әдіс шәкірттің мақсатты бағытталған жұмысын ұйымдастыруға негізделеді.

–Талқылау және рефлексия әдістері – әңгімелесу, топтық рефлексия сияқты әдістер арқылы алынған тәжірибені бағалап, ой елегінен өткізу. Бұл әдістер шәкірттің өзіндік ойлау қабілетін арттырып, өмірлік тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді.

–Арнайы жағдайлар мен тәжірибе құру – дамытушы, іс-әрекеттік, коммуникативтік, проблемалық, конфликттік жағдайларды құру арқылы шәкірттің тәжірибесін кеңейту. Бұл әдіс шәкірттің дағдыларын әртүрлі жағдайларда қолдануға, жаңа шешімдер табуға үйретеді.

–Қоршаған орта мен жағдайды ұйымдастыру әдістері – оқушының жеке дамуына әсер ететін кеңістікті дұрыс ұйымдастыру. Бұл, соның ішінде, сабақ берудің жақсы ортада өтуін қамтамасыз ету, физикалық кеңістікті оңтайландыруға да қатысты.

–Диагностикалық-дамыту және бақылаушы бағалау әдістері – «қатысушы бақылау», әңгімелесу, сауалнамалар мен социометрияны қолдану арқылы шәкірттің даму деңгейін бағалау. Бұл әдістер шәкірттің даму деңгейін анықтап, оның күшті және әлсіз тұстарын ашуға көмектеседі.

–Топтағы қарым-қатынасты басқару әдістері – топ ішіндегі қатынастарды тиімді ұйымдастырып, өзара ынтымақтастықты арттыру. Бұл әдіс әлеуметтік дағдыларды дамытуға және топтық жұмысқа ынталандыруға мүмкіндік береді.

–Нетворкинг әдісі – өзара байланыс орнату арқылы әлеуметтік серіктестермен қарым-қатынас орнату. Бұл әдіс шәкірттерге өз саласындағы кәсіби мамандармен танысуға және болашақта қызметке орналастыру мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

–Жеке мотивацияны арттыру және фасилитациялау әдістері – шәкірттің өз мақсатына деген ынтасын және уәжін күшейту. Бұл әдіс шәкірттің білім алуға деген мотивациясын арттырып, өзін-өзі дамыту жолын ашуға көмектеседі.

–Жеке үлгі көрсету – тәлімгердің өзін-өзі дамыту, кәсібилік және өмірлік стратегиялар бойынша жақсы үлгі көрсету. Бұл әдіс шәкірттің тәлімгердің өмірінен үлгі алуға және өз даму жолында жетекшілік етуге мүмкіндік береді.

–Ақпарат беру және нұсқау беру – шәкіртке қажетті білім мен ақпаратты беру, нақты қадамдарды түсіндіру. Бұл әдіс шәкірттің оқу процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

–Кеңес беру әдісі – шәкіртке нақты сұрақтар бойынша кеңес беру. Бұл әдіс шәкірттің білім алу процесінде туындайтын мәселелерді шешуге және олардың дамуында көмек көрсетуге бағытталған.

Тәлімгерлік әдістердің әртүрлілігі осы процестің тиімділігін арттырып, әр білім алушының жеке дамуын қамтамасыз етеді. Мұның бәрі білім алушының өзін-өзі тану, білім алу, әрі қарай даму жолында маңызды рөл атқарады [6].

Қорытынды. Жоғары оқу орындарындағы тәлімгерліктің дәстүрлі формалары уақыт талабына сай жаңартылып, білім алушыларға барынша тиімді қолдау көрсету бағытында дамып келеді. Соның айқын көрінісі – менторлық жүйенің енгізілуі. Менторлық жүйе білім алушылардың жеке даму қажеттіліктерін, кәсіби бағыт-бағдар алуға сұраныстарын және

тұлғалық қалыптасу ерекшеліктерін жан-жақты қамтамасыз етуді мақсат етеді. Бұл жүйе әрбір білім алушының жеке қасиеттерін ескере отырып, олардың болашақ кәсіби және өмірлік мақсаттарына жетуіне көмектеседі.

Менторлық дәстүрлі тәлімгерліктен ерекшеленеді, себебі ол тек академиялық үлгерімді бақылаумен шектелмей, білім алушының тұлғалық дамуына, сыни ойлау дағдыларының қалыптасуына, шешім қабылдау қабілетінің артуына және мансаптық жетістіктерге бағытталған қолдау көрсетуге басымдық береді. Менторлар білім алушылармен жекелей, сондай-ақ бірнеше топпен жұмыс істей отырып, тек кеңесші ғана емес, шабыттандырушы рөлін де атқарады. Олар білім алушыларға өзін-өзі дамыту стратегияларын меңгеруге көмектесіп, өмірлік маңызды құндылықтарды бойына сіңіруге жағдай жасайды.

Қазақстанда жоғары оқу орындарында менторлық жүйе енді ғана қалыптасып келеді. Оның алғашқы қадамдары Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінде жүзеге асырылды. Осыған орай «Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетіндегі менторлар мен менторлық жүйе туралы ЕРЕЖЕ» әзірленіп, сол негізде жұмыс жүргізілуде. Мен осы жүйенің тиімділігін зерттеп, оның білім алушылардың дамуына әсерін талдауды мақсат етемін.

Әдебиеттер тізімі

1. Дудина Е.А. Наставничество как особый вид педагогической деятельности: сущностные характеристики и структура // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. 2017. Т. 7. № 5. С. 25-36. DOI: [10.15293/2226-3365.1705.02](https://doi.org/10.15293/2226-3365.1705.02)

2. Ball E, Hennessy C. De-mystifying the Concept of Peer Mentoring in Higher Education: Establishing Models for Learning. In C. Woolhouse, L.J. Nicholson (Eds.), Mentoring in Higher Education - Case Studies of Peer Learning and Pedagogical Development. 2020. P. 17-38. DOI: [10.1007/978-3-030-46890-3_2](https://doi.org/10.1007/978-3-030-46890-3_2)

3. Нугуманова, Л.Н. Наставничество как современная модель повышения квалификации педагогов в дополнительном профессиональном образовании/ Л.Н. Нугуманова, Г.А. Шайхутдинова, Т.В. Яковенко // Проблемы современного педагогического образования. 2019. № 64–3. С. 182–185.

4. Бутакова Н.С. Наставничество как форма работы / Н.С. Бутакова // Наставничество XXI века: сборник статей по итогам Региональной научно-практической конференции. – Омск: БПОУ «Омский педагогический колледж №1», 2021. – 70 с.

5. Никитина В.В. Роль наставничества в современном образовании/Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании». 2013. -7с

6. Артамонова Е.И, Тесленко О.В. Наставничество как проявление качества профессиональной подготовки будущего преподавателя вуза // Педагогическое образование и наука. 2022. № 3. С. 13-24. DOI: [10.56163/2072-25242022-3-13-24](https://doi.org/10.56163/2072-25242022-3-13-24)

References

1. Dudina E.A. Nastavnichestvo kak osobyj vid pedagogicheskoy deyatel'nosti: sushchnostnye harakteristiki i struktura // Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. 2017. T. 7. № 5. S. 25-36. DOI: [10.15293/2226-3365.1705.02](https://doi.org/10.15293/2226-3365.1705.02)

2. Ball, E., Hennessy, C. De-mystifying the Concept of Peer Mentoring in Higher Education: Establishing Models for Learning. In C. Woolhouse, L.J. Nicholson (Eds.), Mentoring in Higher Education - Case Studies of Peer Learning and Pedagogical Development. 2020. P. 17-38. DOI: [10.1007/978-3-030-46890-3_2](https://doi.org/10.1007/978-3-030-46890-3_2)

3. Nugumanova, L.N. Nastavnichestvo kak sovremennaya model' povysheniya kvalifikacii pedagogov v dopolnitel'nom professional'nom obrazovanii/ L.N. Nugumanova, G.A. SHajhutdinova, T.V. YAkovenko // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. 2019. № 64–3. S. 182–

185.

4. Butakova N.S. *Nastavnichestvo kak forma raboty* / N.S. Butakova // *Nastavnichestvo XXI veka: sbornik statej po itogam Regional'noj nauchno-prakticheskoy konferencii.* – Omsk: ВРОУ «Omskij pedagogicheskij kolledzh №1», 2021. – 70 s.

5. Nikitina V.V. *Rol' nastavnichestva v sovremennom obrazovanii/Tekst nauchnoj stat'i po special'nosti «Nauki ob obrazovanii».* 2013. -7s

6. Artamonova E.I, Teslenko O.V. *Nastavnichestvo kak proyavlenie kachestva professional'noj podgotovki budushchego prepodavatelya vuza // Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka.* 2022. № 3. S. 13-24. DOI: [10.56163/2072-25242022-3-13-24](https://doi.org/10.56163/2072-25242022-3-13-24)

РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

ТОГАЙБАЕВА А.К. , МҰХАЕВА Т.С.

Тогайбаева Айгулден Кадировна – Кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей педагогики и педагогики и менеджмента в образовании, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г Актөбе, Казахстан.

E-mail: aikat_76@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2071-9536>

***Мухаева Токжан Серікқалиқызы** – Магистрант, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г Актөбе, Казахстан.

E-mail: toka.mukaevaa@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0008-2841-7621>

Аннотация. В статье всесторонне рассматривается влияние системы наставничества в высших учебных заведениях на профессиональное и личностное развитие обучающихся. Процесс наставничества оказывает положительное влияние не только на академические успехи студентов, но и на их социальную адаптацию, помогает чувствовать себя уверенно в учебной среде. Анализируются особенности различных форм наставничества — индивидуального, группового и онлайн — и их эффективность. Каждая из форм отвечает на определённые потребности студентов и способствует раскрытию их потенциала. Также в статье подчеркивается вклад менторской системы, которая не ограничивается академической поддержкой, но также играет важную роль в развитии критического мышления, принятии решений и личной ответственности. Автор с помощью конкретных примеров доказывает важность наставнических методов и инструментов для личностного роста и достижения профессиональных целей студентов. Непрерывность и надёжность наставнических отношений способствуют росту самооценки, мотивации и чёткому определению карьерного направления обучающихся. Особо подчёркивается значение установления доверительных отношений между наставником и студентом как фактора повышения качества образования в вузах.

Ключевые слова: наставничество, высшее образование, профессиональное развитие, личностный рост, академические успехи, социальная адаптация, ментор.

THE ROLE OF MENTORSHIP IN HIGHER EDUCATION

TOGAIBAYEVA A.K. , MUKHAEVA T.S.

Togaybaeva Aigulden Kadirovna – Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy and Education Management, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: aikat_76@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2071-9536>

***Mukhaeva Tokzhan Serikkalikyzy** – Master's student, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: toka.mukaevaa@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0008-2841-7621>

Abstract. The article comprehensively examines the impact of the mentoring system in higher education institutions on students' professional and personal development. The mentoring process not only enhances students' academic achievements but also positively affects their social adaptation and helps them feel more confident in the educational environment. The article analyzes various forms of mentoring—individual, group, and online—and their effectiveness. Each form addresses specific student needs and helps unlock their potential. The contribution of the mentoring system is also highlighted, emphasizing that it goes beyond academic support to play a vital role in developing critical thinking, decision-

making, and personal responsibility. Through concrete examples, the author demonstrates the significance of mentoring tools and methods in fostering students' personal growth and achieving professional goals. The continuity and reliability of mentoring relationships contribute to improved self-esteem, increased motivation, and clearer career orientation. The article particularly emphasizes the importance of establishing a trusting relationship between mentor and student as a key factor in enhancing the quality of education in higher institutions.

Key words: mentorship, higher education, professional development, personal growth, academic success, social adaptation, mentor.